

> Retouradres Postbus 90653 2509 LR Den Haag

Signaalgroep Deltaprogramma
t.a.v. dhr. prof. dr. A.C. (Arthur) Petersen

Deltacommissaris

Muzenstraat 93
Den Haag
Postbus 90653
2509 LR Den Haag

Contactpersoon

Luc de Vries

Ons kenmerk

DC-2026/2173

Datum 14 september 2026
Betreft Reactie op advies Signaalgroep van 28 november 2025

Geachte heer Petersen / Beste Arthur,

Met waardering heb ik kennisgenomen van uw Advies Signaalgroep Deltaprogramma 2025. U agendeert op scherpe en constructieve wijze ontwikkelingen die van wezenlijk belang zijn voor de koersvastheid én het adaptief vermogen van het Deltaprogramma.

Uw advies raakt twee kernvragen voor de komende jaren:

1. Hoe kunnen we voorbereiden op toenemende grilligheid van klimaat?
2. Waar liggen kansen voor verwevenheid vanuit het Deltaprogramma met andere urgente opgaven?

De vijf signalen – zowel inhoudelijk als conceptueel – dragen vanuit kennis bij aan het gesprek om ontwikkelingen en inzichten voor het Deltaprogramma tijdig te scherpen, zonder de stabiliteit en koersvastheid van de keuzes, de deltabeslissingen en de strategieën uit het oog te verliezen.

Ik zie uw advies als een uitnodiging aan alle partners om het adaptief deltamangement verder te verdiepen, invulling te geven en al werkende weg lerend te gaan uitvoeren.

De klimaatuitdagingen worden urgenter en complexer met een duidelijke toename van extremere en grilligere weersomstandigheden: drogere zomers, nattere winters en intensere buien. Tegelijkertijd stijgt de ruimtelijke druk door onder meer woningbouw, energietransitie, de landbouw- en voedseltransitie en de natuuropgave. De stapeling van opgaven neemt toe.

Het Deltaprogramma werkt aan de samenhang van waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid en ruimtelijke adaptatie en aan een sterkere verbinding met andere opgaven en programma's. Deze onderlinge verwevenheid is groot en vraagt -steeds meer- om een integrale benadering vanuit opgaven.

Het Deltaprogramma benoemt wat nodig is en slaat de brug naar andere domeinen met nauwe verwantschap. De synergie met het ruimtelijke domein met als basis een vitaal water- en bodemsysteem wordt met de resultaten van de tweede herijking Deltaprogramma expliciet benadrukt. De combinatie van opgaven van het Deltaprogramma is breder dan alleen wateropgaven. De opgave voor natuur en waterkwaliteit maar ook met landbouw, cultureel erfgoed, economie en wonen is evident en vraagt commitment van alle betrokken partijen in Nederland.

Op basis van de uitkomsten van de tweede herijking stelt het Deltaprogramma voor de deltabeslissingen en voorkeursstrategieën op meerdere onderdelen aan te passen op basis van nieuwe inzichten en ontwikkelingen.

Belangrijke (systeem)keuzes die een gezamenlijke, nationale of interregionale en gecoördineerde aanpak vergen, zijn opgenomen in de gezamenlijke ontwikkelagenda, zodat tijdige voorbereiding hiervan door alle partners kan plaatsvinden komende decennia. Hiervoor is kennisontwikkeling en praktijkervaring nodig waarbij kennisinstellingen samen met de gebruikers van die kennis optrekken en gezamenlijk de agenda ontwikkelen.

Daarnaast wordt benoemd dat er een nieuw hoofdstuk wordt toegevoegd aan het leven met water in Nederland. Daarin wordt onder andere ingezet op versterking van de verbinding met ruimtelijk domein en andere opgaven, versterking in verbinding met maatschappij (bewustwording en betrokkenheid) en versterken doorwerking en uitvoeringskracht.

Het advies van de Signaalgroep bevestigt dat het Deltaprogramma zich in een nieuwe fase bevindt met de thema's van grip op grilligheid en integraliteit en de sterke verwevenheid met andere maatschappelijke opgaven en transities richting toekomst.

De Signaalgroep vervult voor het Deltaprogramma een belangrijke rol als onafhankelijke spiegel, antenne voor signalen vanuit kennis en samenleving om het adaptieve vermogen van het Deltaprogramma te versterken en bij te dragen aan versterken uitvoeringskracht en toekomstige koppelkansen,

Ik dank u voor uw waardevolle bijdrage en zie uit naar de verdere samenwerking vanuit nationaal en regionaal perspectief en nodig u van harte uit om uw kennis ook gericht te agenderen en te laten doorwerken bij alle partners van het Deltaprogramma.

Met vriendelijke groet,

prof.dr. J.C. Verdaas
Regeringscommissaris voor het Deltaprogramma

Reacties op afzonderlijke adviezen*1a. Grip op grilligheid – vertaling WKR-advies naar het Deltaprogramma*

De vertaling van het WKR-advies 'Meeveranderen met het klimaat' onderstreept dat klimaatadaptatie niet alleen een fysiek-ruimtelijke, maar in toenemende mate ook een maatschappelijke opgave is. Het belang van meer aandacht voor richtinggevende ruimtelijke keuzes en maatschappelijke weerbaarheid is terecht. Het Deltaprogramma benoemt dit als twee van de speerpunten voor de komende jaren.

- Ik onderschrijf dat gevolgen van klimaatverandering bij ruimtelijke keuzes expliciet een plek moeten krijgen vanuit de samenhang met de opgaven in het Deltaprogramma. Het Deltaprogramma maakt zelf geen ruimtelijke keuzes maar brengt de ruimtelijke gevolgen concreet in beeld in samenhang met de opgaven Deltaprogramma en laat de ruimtelijk-economische keuzes aan de partijen die daarvoor aan de lat staan zoals rijk, provincies, gemeenten, sectoren en investeerders.
- Vanuit de inzichten tweede herijking Deltaprogramma adviseer ik om een samenhangende visie op onze delta te ontwikkelen, waarin ruimtelijke, economische, ecologische keuzes én de toekomstige waterstaatkundige inrichting van Nederland in samenhang worden bekeken. Om zo te zorgen dat bijbehorende investeringen toekomstbestendig zijn op weg naar een veilige en leefbare delta. Dit om lock-ins te voorkomen met spijt en desinvesteringen in het ruimtelijke domein. Een richtinggevend lange termijn perspectief voor de Nederlandse delta draagt bij om stapsgewijs te werken aan de waterstaatkundige inrichting van Nederland, met het doordenken en voorbereiden van bepalende keuzes in het hoofdwatersysteem.
- In het samen werken aan het volgende hoofdstuk van 'ruimte voor leven met water' zal scherper geduid worden waar water- en bodemcondities structureel veranderen en wat de impact daarvan kan zijn voor andere samenhangende functies als woningbouw, energie, economie (waaronder landbouw), natuur en de wenselijkheid van investeringen. De regionale doorwerking van keuzes op (water) omstandigheden in de regio worden beter gespecificeerd om overheden, private partijen en burgers in staat te stellen om hier rekening mee te houden en naar te handelen, bij het maken van keuzes ten aanzien van de ruimtelijk-economische ontwikkeling en landgebruik. Als één van de voorbeelden kan genoemd worden dat het deltaprogramma Zuid-Westelijke Delta gaat inzetten op het bieden van transparantie van wat gebruikers kunnen verwachten.
- Naast de ruimtelijke keuzes voor een klimaatbestendige fysieke leefomgeving, zal geïnvesteerd moeten worden in maatschappelijke weerbaarheid door het maken van maatschappelijke keuzes. Niet alleen het beheersen van risico's dient voorop te staan, maar ook het besef dat Nederland kwetsbaar is voor toekomstige schades. Het betreft dan gezamenlijke verantwoordelijkheid van overheden, burgers en bedrijven om te blijven werken aan een klimaatbestendig Nederland, waarbij de overheid de grootste klimaatopgaven aanpakt en ook de samenleving een cruciale rol vervult. Belangrijke stappen zijn het vergroten van het bewustzijn van impact van klimaatverandering door

het informeren van burgers en bedrijven over risico's, het vergroten van handelingsopties en de bereidheid om schades te willen voorkomen.

- Het vraagstuk van 'autonome adaptatie' dat burgers en bedrijven zich nu al aanpassen kent positieve en negatieve kanten. De impact van autonome adaptatie op klimaatverandering vraagt kennis van de impact van autonome adaptatie zodat deze in lijn blijven liggen met het beleid om Nederland zich te laten aanpassen, zonder negatieve effecten voor andere beleidsterreinen.
- Ik ondersteun het voorstel om te komen tot versterkte monitoring van maatschappelijke ontwikkelingen. Dit is geen taak voor het Deltaprogramma maar vraagt wel betrokkenheid van de partners van het Deltaprogramma en met name de gemeenten in afstemming met kennisinstellingen en planbureaus.
- Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) zet samen met andere wetenschappelijke instituten de eerste stappen voor een structurele landelijke monitoringssystematiek. In 2027 is de Landelijke Monitoring Klimaatadaptatie klaar, waarna het Rijk elke 2 jaar rapporteert over de voortgang op het klimaatadaptatiedossier.

1b. Omgaan met grote overstromingen primaire keringen

Het signaal brengt terecht onder de aandacht dat met zeer kleine kansen rondom bezwijking van primaire waterkeringen, de bescherming niet absoluut is en de gevolgen heel groot kunnen zijn. Dat onderstreept de rol van bewustzijn en crisisbeheersing, als lagen binnen meerlaags veiligheid. De kennisontwikkeling en handelingsperspectief over de fase ná een grootschalige overstroming vanuit waterveiligheid of wateroverlast is nog beperkt ontwikkeld.

- Ik deel de oproep om het handelingsperspectief na een overstroming beter te doordenken.
- Ik zal samen met Ministerie IenW vragen aan de Stuurgroep Management Watercrises en Overstromingen welke kennis en inzichten rondom bezwijking van primaire waterkeringen beschikbaar zijn om te verkennen hoe een gezamenlijke 'wat-als'-analyse kan worden uitgevoerd vanuit inzichten risico's, rekening houdend met de lagen van meerlaags veiligheid.
- Daarbij wil ik benadrukken dat de samenhang tussen de lagen van meerlaagsveiligheid cruciaal is in de benadering van waterveiligheid, zowel vanuit bewustzijn, de ruimtelijke inrichting om restrisico bij overstroming te beperken, de crisisbeheersing bij iedere vorm van risico en het waterrobuust herstel ná een overstroming.

1c. Toekomstige waterbalans grote rivieren in droge zomers

Het signaal over de Rijn onderstreept de toenemende onzekerheid rond laagwaterafvoeren, mede door klimaatverandering, afnemende sneeuwsmelt en gletsjerbijdrage en eventueel bovenstrooms gebruik,.

- Ik onderschrijf het belang van sterkte internationale samenwerking in het Rijn- en Maasstroomgebied en de kleinere rivieren en beken op het gebied van

kennisontwikkeling (morfologisch, hydrologisch, klimaat en ruimtelijk economische keuzes en impact), handelingsperspectief en samenwerkafspraken vanuit riviersysteem en grensoverschrijdende regio's.

- Het Ministerie van IenW werkt internationaal nauw samen in verschillende commissies om kennis te ontwikkelen rondom laagwaterafvoeren vanuit het gehele riviersysteem en de impact daarvan voor doorwerking van de inzichten in Nederland. Ook in de regio's vindt afstemming plaats over grensoverschrijdende beken en beekdalen.
- In de deltascenario's zijn naast de vier toekomstscenario's ook 'wat-als'-ontwikkelingen opgenomen. Deze 'wat-als'-ontwikkelingen zijn in het rapport 'Wat als ...: Verkenning naar hoe ons voor te bereiden op potentiële gamechangers' (achtergrondrapport bij de tweede herijking Deltaprogramma) verder uitgewerkt. Eén van de 'wat-als'-ontwikkelingen is de invloed van bovenstroomse veranderingen in water- en bodemgebruik en het effect op de binnenkomende afvoer. Deze 'wat als' ontwikkelingen verrijken de Deltascenario's en kunnen als scenario's voor stresstesten gebruikt worden in bijvoorbeeld Deltaprogramma Rijn en Maas (programma Ruimte voor de Rivier 2.0) en het Deltaprogramma Zoetwater.
- In het Deltaprogramma Zoetwater worden de resultaten benut van het grensoverschrijdende onderzoek over bovenstroomse waterbeschikbaarheid en in de volgende actualisaties van continue kennisontwikkeling.
- Samen met kennispartners wordt gezien hoe systeemkennis die nu wordt ontwikkeld in de bovenregionale stresstesten over regionale (zij)rivieren en laagwatermechanismen waar relevant kan worden verdiept als volgende stap om de samenhang en elkaar beïnvloedende keuzes in het hoofd- en regionale watersysteem beter te doorgronden.

2a. Integraliteit in het Deltaprogramma – Waterkwaliteit

Het signaal maakt inzichtelijk dat waterkwaliteit, zoetwatervoorziening en klimaatadaptatie sterk verweven zijn. De risico's rond het niet halen van KRW-doelen vragen nadrukkelijk aandacht.

- Ik zie meerwaarde in de agendering van meekoppelkansen, met behoud van de primaire focus op waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid en klimaatadaptatie vanuit het Deltaprogramma. Die meekoppelkansen blijven niet beperkt tot waterkwaliteit en natuur maar hebben ook betrekking op toekomstbestendige landbouw en wonen.
- Bij de uitwerking van Deltaprogramma's Waterveiligheid, Zoetwater en Ruimtelijke Adaptatie en in de gebiedsprogramma's wordt nu al aandacht besteed aan mogelijke neveneffecten én meekoppelkansen vanuit keuzes en maatregelen (handreiking ruimtelijke kwaliteit en waterveiligheid, water beter vasthouden, slimmer verdelen en beïnvloeden gebruik water en ruimtelijke inrichting). Dit wordt vooral regionaal opgepakt waarbij de aanpak op de zandgronden maar ook de aangescherpte strategieën in de Deltaprogramma's Zuidwestelijke Delta en IJsselmeergebied inspirerende voorbeelden zijn.
- De uitvoering van maatregelen vraagt brede maatschappelijke afwegingen waarbij ook de gevolgen voor waterkwaliteit en natuur moeten worden

meegewogen. Het Deltaprogramma zal samen met de partners in de identificatie en uitvoering de meekoppelkansen expliciet agenderen om in de gebieden integrale afwegingen en aanpakken te versterken.

- De koppeling vanuit opgaven Deltaprogramma en andere opgaven waaronder waterkwaliteit dient versterkt te worden door sterkere verbinding met andere opgaven en keuzes in ruimte- en landgebruik. Zoetwateropgaven zijn daarbij versmolten met ruimtelijke ordening in brede zin, waaronder huidige zoetwaterverdeling en impact voor landgebruik. Dat vraagt bredere betrokkenheid vanuit werken vanuit wateropgaven met betrokkenheid van verschillende partijen en organisaties om samen vanuit de inhoud combinaties te zoeken.

2b. Integraliteit in het in het Deltaprogramma: Natuur(herstel)

Vanuit het werken aan weerbaarheid tegen klimaatverandering zijn vele vormen mogelijk van meekoppelen, het leggen van verbindingen naar andere doelen of vergroten van toekomstige meerwaarde op weg naar een klimaatrobuust Nederland.

Het overzicht van de geadviseerde keuzeopties – niets extra doen, meekoppelen+, dubbeldoelstelling – biedt een helder kader voor bestuurlijke agendering en positionering rondom keuzes vanuit opgaven Deltaprogramma en uit te voeren maatregelen. Het Deltaprogramma benoemt dat het natuurlijk systeem benut dient te worden waarbij het water- en bodemsysteem het uitgangspunt is bij ruimtelijke keuzes. Benadrukt daarbij wordt het belang van verbinding van samenhangende opgaven op het juiste schaalniveau (nationaal, regionaal en lokaal) en combinaties in de tijd die door deelprogramma's uitgewerkt kunnen worden om bij te dragen aan de vereisten van een gezond en robuust ecosysteem.

- De tweede herijking Deltaprogramma heeft onafwendbare trends in beeld gebracht zoals teruglopende waterbeschikbaarheid en toenemende verzilting die ook natuur gaan raken. Dat vraagt een gesprek over de houdbaarheid van een 'Do-No-Harm'-benadering zoals uitgangspunt bij Natura 2000 en Europese natuurherstelverplichtingen. Tegelijkertijd zie ik grote kansen in het werken vanuit de onafwendbare trends en het water en bodemsysteem met natuurlijke oplossingen voor toekomstbestendig natuurherstel (sponswerking, meegroeiconcepten) vanuit nationale en regionale keuzes en maatregelen.
- Daarbij moet duidelijkheid bestaan over de rol van het Deltaprogramma, waar de afwegingen liggen en de bijbehorende financiering, cofinanciering en uitvoeringscapaciteit.
- Er lopen meerdere grootschalige nationale programma's (Programmatische aanpak grote wateren, hoofdwaterbeschermingsprogramma, Ruimte voor de rivier 2.0), regionale programma's en onderzoeksprogramma's (waaronder NL2120) die grote kansen bieden voor sterkere koppeling van de opgave voor toekomstbestendige natuur
- In het Kennisprogramma Zeespiegelstijging zijn voor de Zuidwestelijke Delta, Rijnmond-Drechtsteden, Kust, Waddengebied en IJsselmeergebied in beeld welke nature-based oplossingsrichtingen positief kunnen bijdragen en hoe

zoveel mogelijk synergie bereikt kan worden tussen ecologie, waterveiligheid en zoetwaterbeschikbaarheid.

- Het Deltaprogramma roept partners en initiatiefnemers op in om brede meekoppelkansen vanuit waterveiligheid, zoetwatervoorziening en toekomstbestendige inrichting en landgebruik van Nederland op het juiste schaalniveau en in de tijd te benoemen en waar mogelijk expliciet te maken.